

Любомир Винар

ДУМКИ ПРО «УКРАЇНСЬКОГО ІСТОРИКА» І СУЧАСНИЙ СТАН УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ

Відзначення 15-ліття появи «Українського Історика» (УІ, 1963—1978), одинокого українського історичного журналу у Західному світі, заслугове на обширніше обговорення, зроблення відповідних висновків відносно проробленої праці і на застанову над дальшими перспективами розвитку нашого журналу. Про генезу і розвиток «Українського Історика» автор цих рядків вже писав раніше у зв'язку із 10-літтям журналу¹ — тому немає потреби ще раз писати про відомі факти. Тут лиш пригадаємо, що протягом 15-и років появилось 58 чисел «Українського Історика», в якому співпрацювали представники різних генерацій українських дослідників, а також деякі неукраїнські історики. Наш журнал став форумом співпраці різних поколінь українських істориків і дослідників допоміжних або спеціальних історичних наук. Під сучасну пору «Український Історик» є одиноким журналом української національної історіографії і як такий має свої специфічні спрямування і завдання. Саме тому появу і значення УІ не можна розглядати відірвано від сучасного стану української історичної науки в Україні і на Заході. І лише на основі цих опостережень і критичних зауваг про сучасний стан української історіографії, бажаю зупинитися на завданнях «Українського Історика». Заздалегідь треба відзначити, що автор цих рядків не претендує на вичерпність його заключень або повну аналізу сучасного стану нашої історичної науки. Це радше «думки» про її стан і перспективи дальшого розвитку української історіографії так, як їх бачить редактор «Українського Історика». Вони відзеркалюють його власні погляди, спостереження і висновки. Віримо, що наші міркування причиняться до бажаного обміну думок українських істориків і стануть товчком для розгорнення потрібної дискусії про сучасний стан і завдання української історичної науки.

Заки перейдемо до наших думок про сучасний стан української історичної науки бажаво уточнити поняття історіографії, спеціальної історичної дисципліни, яка займається вивченням історії розвитку історичної науки. Вже у 1923 році Дмитро Дорошенко подав дефініцію національної історіографії, як науки про розвиток історичної думки на тлі національної ідеї і критичного розгляду українського історіо-

¹ Любомир Винар, *Десятиліття Українського Історика, 1963—1973*. Мюнхен—Нью-Йорк, УІТ. 1974.

писання. У тому самому році Дмитро Багалій писав, що історіографії не можна обмежувати «чисто фактичним її змістом і до неї треба було б додати й те, що торкається теорії історичного процесу».² Для Олександра Оглоблина предметом української історіографії є «розвиток української наукової праці над дослідженням минулого України, і, разом з тим, розвиток української історичної думки».³ Натомість, український советський історик Ф. П. Шевченко, вважає історіографію за спеціальну історичну дисципліну, яка оснований на «марксистсько-ленінському діалектичному методі» і вивчає «не первинний процес — розвиток суспільства, як це робить історія, а вторинний процес самої історичної науки».⁴ На нашу думку наведені окреслення історіографії, як окремої історичної дисципліни, не є задовільні, а думки Ф. Шевченка відносно методологічної бази цієї науки є тенденційні і відзеркалюють її теперішню ідеологічну основу.

Історіографія охоплює ширше поле дослідіу і включає дослідження організаційних форм історично-наукової діяльності (наукові установи), критичний розгляд творчості поодиноких істориків на тлі їхньої доби, характеристику окремих історіографічних шкіл, дослідження «духу часу» і обставин серед яких приходить ся працювати історикам і розвивається історична наука. Окрему вагу в історіографічних дослідіах слід класти на вивчення ролі історичних періодиків і інших серійних видань, які відзеркалюють стан історичної науки. Вивчення впливів історіографічних напрямів і концепцій на історичний розвиток української нації також повинен входити в тематичний засяг національної історіографії і є важливим для дослідження розвитку української історичної думки. Отже, як бачимо, основа історіографічного дослідіу є доволі широка і не обмежується лише до аналізи праць поодиноких істориків. Дослідження теорій історичного процесу є доменою дослідіів філософії історії й історичної теорії. Звичайно у нашій статті не маємо змоги застановитися над усіма вищезгаданими чинниками, які впливають на теперішній зміст і розвиток української історичної науки. Тут лиш обмежуємося до важливіших спостережень. Історичні дослідіи вимагають від історика не лише основного знання історичної методології і предмету дослідіу — але також його повної незалежності від різних суспільних чинників, які можуть тенденційно впливати на селекцію і оцінку історичних джерел і аналізу досліджуваного явища. У зв'язку з цими елементарними постулятами історичної науки можна ствердити, що українська історіографія в советській Україні і на За-

² Дмитро Багалій, *Нарис української історіографії*. Київ, Всеукраїнська Академія Наук, 1923, стор. 37. У своїй праці автор зазначував, що його нарис відповідатиме «змістові історії українського народу в її сьогочасній схемі, як з боку хронологічного, так і географічного і етнографічного».

³ Олександр Оглоблін, «Історіографія», *Енциклопедія Українознавства*. Словникова частина, стор. 887.

⁴ Ф. П. Шевченко, «Історіографія — важлива історична дисципліна», *Історіографічні дослідження в Українській РСР*. Вип. 1. Київ, 1968, стор. 9.

ході розвивається зовсім в інших обставинах і має різні методологічні заложення. Для кращого розуміння наведемо для порівняння погляди двох визначних істориків:

*Олександр Оглоблін:*⁵

Я абсолютно відкидаю будь-яку підпорядкованість історії, як науки, будь-яким стороннім цілям та завданням, інтересам та бажанням, навіть найкращим і найшляхетнішим. Я противник нагинання історичних фактів чи концепцій до якихось політичних, а навіть патріотичних інтересів. І я згоден з тим, хто сказав, що патріотизм — це чеснота, а не наукова метода.

*Ф. П. Шевченко:*⁶

Як всяке нове, соціалістична історична наука виникла і розвинулася у творчих пошуках... І тим, що історична наука досягла значних успіхів, вона завдячує Комуністичній партії, яка створювала необхідні умовини для нормального розвитку, звертала увагу на недоліки і помилки, допомагала їх виправляти.

Зіставлення цих двох діаметрально протилежних поглядів на історичну науку є важливе для розуміння її розвоєвих тенденцій у підсоветській дійсності і на Заході. Тут вона продовжує методологічні заложення української національної історіографії — в Україні історіографія стала служкою комуністичної партії.

Стан історичної науки в советській Україні

Українська советська історіографія розвивається у повній залежності від директив комуністичної партії і тому втратила характер незалежної академічної дисципліни. Вона віддзеркалює зміни і зигзаги партійної політики КПСС відносно національного питання в Советському Союзі, і як така є важливим барометром для дослідів політичного життя в Україні.

Теперішній стан історіографії в Україні — трагічний. Ми є свідками чергового розгрому історичної науки партійними властями. Тепер можемо говорити про повний розгром української культури на рідних землях, який реалізується за директивами КПСС. Рік 1972 можна уважати початком нової, безоглядної наївки комуністичної партії на українські історичні установи і українських істориків. Для кращого розуміння даного явища треба коротко застановитися над розвитком української історіографії після смерті Сталіна. У 1956 році, після

⁵ Олександр Оглоблін, «Мій творчий шлях українського історика», Збірник на пошану проф. О. Оглоблина. Нью-Йорк, УВАН, 1977, стор. 50.

⁶ Ф. П. Шевченко, «Шляхом великого жовтня», Історіографічні дослідження в Українській РСР. Вип. 2. Київ, 1969, стор. 9.

20-го конгресу КПСС, наступив період десталінізації в українській історіографії. Він тривав приблизно до 1964 року, а згодом мав своє органічне продовження в т. зв. «добі Шелеста» (1963—1972). Петро Шелест, перший секретар ЦК КПУ і член Політбюро ЦК КПСС, провадив в Україні «свою» комуністичну політику і пропагував «український советський патріотизм». Він також, до певної міри, сприяв розвитку української культури. За ці його «націоналістичні ухили», а також завдяки його особистим непорозумінням з Леонідом Брежнєвим — Шелеста усунули з його керівного посту в Україні і замінили Щербильським — прихильником Брежнєва. З усуненням Шелеста кінчається період посталінської відлиги в українській історіографії. Звичайно, я далекий від того, щоб порівнювати діяльність П. Шелеста з діяльністю українських гетьманів І. Скоропадського і П. Полуботка, як це робить Я. Пеленський,⁷ — проте треба ствердити, що в 1960-их роках українські советські історики, не зважаючи на марксистсько-ленінську методологію, видали чимало вартісних монографій і колекцій історичних джерел. Також головно завдяки Іванові Крип'якевичу і Ф. П. Шевченкові — цих двох визначних організаторів наукової історичної праці, в Україні зачали появлятися вартісні історичні періодики, а також підховалося нове покоління істориків. В українській советській історіографії появилася нова течія істориків-ревізіоністів, які намагалися не лише частинно реабілітувати деяких заслужених українських дореволюційних істориків (напр., М. І. Костомарова, М. Драгоманова, О. Лазаревського, Д. Яворницького, Д. Багалія і других), але також старалися підважити офіційну схему української советської історії. Для прикладу згадаємо виступи М. Ю. Брайчевського, здібного історика і археолога. Він мав мужність заявити, що *Тези КПСС до 300-річчя возз'єднання України з Росією* (1954) «викривляють історичну правду», а українські історики через партійну контроллю є змушені «просто приховувати від читача загальновідомі і цілком беззаперечні факти».⁸ Інші історики квестіювали позитивну роллю царського уряду і взагалі Росії в історії України.⁹ Самозрозуміло, що в підсоветській дійсності така ревізіоністична настанова українських істориків була короткотривала. Наступив черговий розгром історичної

⁷ J. Pelenski, „Shelest and His Period in Soviet Ukraine (1963—1972): A Revival of Controlled Ukrainian Autonomism“, *Ukraine in the Seventies*. P. J. Potichnyj, ed. Oakville, 1975, p. 299. Про період Шелеста появилася цінна праця Ловелла Тіллера, „Ukrainian Nationalism and the Fall of Shelest“, *Slavic Review*, no. 4. 1975, pp. 752—768.

⁸ М. Ю. Брайчевський, *Приєднання чи возз'єднання?* Торонто, Нові Дні, 1972, стор. 8.

⁹ Цікаву аналізу реабілітаційного напрямку в українській советській історіографії подає у своїй докторській праці І. Мигул, „Politics and History in the Soviet Ukraine: A Study of Soviet Ukrainian Historiography“, Columbia University, 1973. На жаль автор не вияснює задовільно методології його досліджу, як також ігнорує діяльність П. Шелеста у зв'язку із розвитком української історіографії. Можна мати також поважні застереження до його

науки в Україні і культ Сталіна замінено культом Брежнєва. Українські історики були змушені достосовуватися до нової партійної лінії і знову ж безкритично прийняли советську схему української історії. Теперішній період української советської історіографії нагадує часи сталінізації, в яких історична наука перестала бути наукою, а стала пропагандивним знаряддям комуністичної партії.

Тепер виринає засадниче питання — як проявляється цей черговий розгром історичної науки в Україні і які є його наслідки? У першу чергу згадаємо про історичні серійні публікації. У 1972 році перестали появлятися такі видання: *Історичні джерела та їх використання* (Київ: Наукова думка, 1964—1972, 7 вип.), *Історіографічні дослідження в Українській РСР* (Київ: Наукова думка, 1968—1972), *Середні віки на Україні* (Київ: Наукова думка, 1971, появилвся лише перший випуск, другий том вже був зложений в друкарні і знищений), *Минуле і сучасне північної Буковини* (Київ: Наукова думка, 1972—73. Появились лише два томи), *Український історико-географічний збірник* (Київ, 1971, 1972, два вип.), *Київська старина* (Київ, 1971—1972. Появился лише один випуск). Також перервано серію «Джерела з історії України», в якій появилвся *Літопис Самовидця* (Київ, 1971). Заповіджені літописи Г. Грабянки, С. Величка і інші джерела не появились, як також не видано заповіджену бібліографію історії України і історичний атлас Української РСР та цілий ряд інших готових до друку історичних монографій, присвячених історії України в 17-му, 18-му і 19-му століттях. Дальше появляється *Український Історичний Журнал* (УІЖ), який почав виходити в 1957 році і був першим конкретним здобутком українських істориків у посталінському періоді. Проте УІЖ, після звільнення з посту його гол. редактора Ф. Шевченка в 1972 р., став партійно-пропагандним журналом, який має мало спільного із розробленням історичної української тематики. Отже, як бачимо, комуністична партія спрямувала свій перший удар в основу творчого варстату праці істориків і зліквідувала головні історичні серійні видання. На їх місце Інститут Історії АН УРСР у 1975 році започаткував видання «Історичні дослідження», які появляються у двох серіях: «Історія зарубіжних країн» і «Вітчизняна історія». Головним редактором цих публікацій є теперішній директор Інституту історії Академії А. Г. Шевелєв — загорілий партієць і великий поклонник культу Брежнєва. Зміст УІЖ і «Історичних досліджень» повністю відзеркалюють сучасний кризовий стан советської історичної науки в Україні. Ці видання, а головню УІЖ, офіційний орган Інституту історії АН УРСР і Інституту історії партії при ЦК Компартії України «веде і буде вести боротьбу з ворожою ідеологією. Ця боротьба ведеться журналом з позицій макрсизму-ленінізму і має дійовий і конкретний характер. Журнал і далі залишатиметься надійною зброєю Комуністичної партії,

класифікації українських советських істориків і оцінки деяких історичних праць. Проте автор писав свою працю в ділянці політичних, а не історичних наук.

радянських істориків в ідеологічному наступі проти буржуазної історіографії».¹⁰ Це «вірую» Редакційної колегії УІЖ привело офіційно-советської української історіографії до рівня провінційного партійно-пропагандивного видання, яке не заслуговує на назву історичного журналу.

Тепер декілька слів про головні концепції, які домінують у советській схемі історії України і в працях українських советських істориків. З основних історичних концепцій треба згадати тезу про спільне походження українського і російського народів, популярні міти про «возз'єднання України з Росією» у 1654 році і нерозривну дружбу народів Советського Союзу, гіпотезу про конструктивну роль «старшого брата» в історичному розвитку України та інші псевдоісторичні конструкції. Ці теорії советської історії являються продуктом ЦК КПСС і є спрепаровані головню на виправдання русифікаційної політики комуністичної партії в Україні. Зокрема концепція про спільне походження українського і російського народів, зв'язаних між собою «єдністю походження і спільністю всього історичного і культурного розвитку»,¹¹ заслуговує на окремий коментар. Як свого часу писав О. Оглоблин, ця теорія намагається політично-історичний факт заступити етнічно-національним мітом. У зв'язку з цим Київську Русь розглядається, як «загальноруську державу». Дана концепція нагадує нам схему дореволюційної російської історії з її гіпотезою про «загально-російську історію», яка включала також історію України і Білорусі. Дана теорія, на нашу думку, є найбільш загрозлива для національного і культурного розвитку української нації. Вона знайшла своє завершення у новій конституції СРСР, прийнятої 7-го жовтня 1977 р., в якій стверджується постання «нової історичної спільноти — радянського народу». Наголос кладеться на «єдиний соціалістичний спосіб життя, інтернаціональну свідомість і загальнонаціональну гордість радянських людей».¹² Очевидно цей «радянський народ» із своїм центром в Москві твориться наслідком процесу «злиття націй», на основі «єдності економічного життя, території, мови міжнаціонального спілкування, загальних рис соціалістичної культури, способу життя, побуту, психології, усвідомлення належності радянських громадян до нової історичної спільноти людей».¹³ Сторінки УІЖ виповнені статтями советських істориків про цю нову «історичну спільноту», а В. Щербинський, новий політичний комісар України, закликає вчених досліджувати питання «про зміцнення єдності і дружби всіх націй

¹⁰ «Орган українських радянських істориків», УІЖ, ч. 7. 1977, стор. 58.

¹¹ К. Г. Гуслий, «Боротьба українського народу проти іноземних поневолювачів», *Визвольна війна 1648—1654 і возз'єднання України з Росією*. Київ, Академія Наук УРСР, 1954, стор. 7.

¹² М. І. Куліченко, «Дружба народів СРСР і соціалістичний спосіб життя», УІЖ, ч. 1. 1978, стор. 25.

¹³ О. І. Холмогоров, «Інтернаціональна єдність, народжена великим жовтнем», УІЖ, ч. 10. 1977, стор. 78.

і народностей СРСР, нової історичної спільноти — радянського народу».

Всі ці директиви комуністичної партії і її провідників мають безпосереднє відношення до життя і творчості українських советських істориків, діяльності українських наукових установ і програми навчання на історичних факультетах українських советських університетів. Тепер коротко бажаю зупинитися над долею українських істориків. У зв'язку із розгромом українських істориків-ревізіоністів і провалом українізаційної політики Шелеста, зайшли поважні зміни в обсяженні провідних постів в українських наукових установах. Деяких істориків позбавлено праці (напр., Брайчевський), інших репресовано, а деякі історики із покоління «шестидесятників» пристосувалися до партійних вимог. На місце ревізіоністів прийшли до голосу історики — партійні апаратчики, прихильники «культу Брежнєва» і поплентачі першого секретаря ЦК Компартії України — товариша В. В. Щербияцького. І так директором Інституту історії Академії став А. Г. Шевелєв, директором Інституту археології І. А. Артеменко, директором Інституту суспільних наук В. П. Чугайов, а на директора Інституту історії партії призначено В. І. Юрчука. Всі вони — сліпі виконавці русифікаційних директив комуністичної партії. Їхнє історичне кредо знаходимо в передмові нової *Історії української РСР*, за головним редакторством А. Г. Шевелєва, мовляв: «Вся багатовікова історія українського народу якнайтісніше пов'язана з історією великого російського народу. Спорідненість двох братніх народів... відбилася у багатьох пам'ятках матеріальної й духовної культури українців і росіян. Усвідомленням єдності походження, нерозривності історичної долі пройняті фольклор, літописи і полемічна література України. Спільна героїчна боротьба проти феодално-кріпосницького гніту і зовнішніх ворогів, етнічна близькість, спільність мови, матеріальної і духовної культури навік закріпили в свідомості росіян, українців і білорусів почуття спільності історичної долі».¹⁴ Як бачимо, всі псевдонаукові концепції советської схеми історії України сталінського періоду ожили і стали основою теперішньої діяльності советських українських істориків. Не улягає сумніву, що в короткому часі появляться чергові томи партійно-пропагандивної макулатури про «нову історичну формуацію — радянський народ». Становище українського історика, який бажає науково працювати, є трагічне. Він перестає бути істориком, а стає, як вдало підкреслив О. Оглоблин, «історіографічним роботом», який продукує наукоподібні препарати потрібні для советської системи.¹⁵ Лише основна політична зміна в

¹⁴ А. Г. Шевелєв, І. Артименко, І. К. Білодід і другі, «Передмова», *Історія Української РСР*, т. І. Київ, Наукова думка, 1977, стор. 7.

Плани наукової діяльності Історичного інституту Академії подані в УІЖ ч. 1. 1978, стор. 148—151.

¹⁵ Олександр Оглоблин, *Думки про сучасну українську советську історіографію*. Нью-Йорк, 1963, стор. 23.

Україні зможе покінчити цей трагічний стан української советської історіографії. Наразі немає будьяких даних, що ця зміна наступить у відносно короткому часі.

Наші роздумування про сучасний стан української советської історіографії закінчимо цитатою із передмови І. Бутича, І. Крип'якевича і Ф. Шевченка до першого випуску «Історичних джерел та їх використання». Їхні думки відносилися до положення історичної науки в Україні під час сталінської доби. Проте вони не втратили своєї актуальності і відзеркалюють також теперішній стан советської історіографії періоду Брежнєва і його поплентача Щербицького. «Великої шкоди, пишуть історики, завдав культ особи і історичній науці. Вся роль істориків зводилася лише до одного — підбирати факти для ілюстрації раз і на завжди встановлених тверджень і положень. Обставини, які склалися на ідеологічному фронті в період панування культу особи, сприяли появі таких негативних явищ в історичних працях, як догматизм і антиісторизм, начотництво і цитатництво, кунюктурність, ювілейне славослов'я і „викривальна” крикливість. Складний історичний процес часто грубо спрощувався, мало місце нехтуваннями фактами, використання вузького кола джерел, аналіз підмінявся схемою. Нестерпно дошкульною і тяжкою була атмосфера дрібної опіки і грубого адміністрування, підозрілості і недовір'я».¹⁶ Сьогодні культ Сталіна замінено культом Брежнєва і в працях советських істориків знаходимо вищезгадані прикмети догматизму, конюктурності, антиісторизму і фальсифікацію та нехтування історичними фактами. Також посилюється контроль комуністичної партії і потужнішав русифікаційний процес української культури й історичної науки. Комуністичний партійний розгром української науки і культури в 1970-их роках припинив дальший розвиток української історіографії.¹⁷ Заборонено видавати історичні серійні видання, а також чимало готових до друку історичних праць не побачили денного світла через партійну цензуру. Багато істориків усунено з наукових інституцій або репресовано. Сьогодні історична наука в Україні не існує. Саме тому репрезентація української історичної науки і відповідальність за її дальший розвиток — перейшла до українських істориків, які проживають на Заході.

¹⁶ «Передмова», *Історичні джерела та їх використання*. Вип. 1. 1964, стор. 4.

¹⁷ Докладніше про розвиток української советської історіографії у працях Б. Крупницького, *Українська історична наука під советами*. Мюнхен, 1957; В. А. Дядиченко, Ф. Лось, В. Г. Сарбей, *Розвиток історичної науки в Українській РСР*. Київ, 1970; *Розвиток історичної науки на Україні за роки радянської влади*. Київ, 1973; О. Ohloblyn, *Ukrainian Historiography 1917—1956*. New York, 1957. (*The Annals of the Ukrainian Academy*. Vol. 5—6). Цікава характеристика советської історіографії також подана в працях Lowell Tillet, *The Great Friendship: Soviet Historians on the Non Russian Nationalities*, Chapel Hille, 1969; John Keep and L. Brisby, eds. *Contemporary History in the Soviet Mirror*. New York, 1964.

Стан української історичної науки на Заході

Критична оцінка стану української історіографії на Заході безпосередньо пов'язана із дослідженням наукової творчості українських істориків, діяльністю наукових установ і університетів, критичним розглядом якості історичних періодичних публікацій та інших чинників, які впливають на розвиток української історичної науки. Не менш важливим є питання допливу молодих наукових сил, як також дослідження впливу української історіографії на історичну науку в Америці і Європі.

В основному розвиток української повоєнної історіографії можна поділити на три періоди: 1. Роки 1945 до приблизно 1952, в яких історична наука розвивалася головню на еміграції в європейських країнах (зокрема Німеччина, Італія і Франція); 2. Переходовий період, який охоплює роки 1952 до приблизно 1964, коли, по перше закінчилося головне розселення еміграції, і українські історики включилися в розбудову українських наукових установ у США і Канаді, а також поступенно включувалися в наукове життя у нових країнах їхнього побуту; 3. Третій період приблизно починається в 1965 році і триває до тепер. Тоді постало Українське Історичне Товариство і «Український Історик» — журнал української національної історіографії. Також історичні секції УВАН і НТШ пожвавили науково-видавничу діяльність, а на деяких американських і канадських університетах (Гарвардський у-т і Альбертський у-т) постали українознавчі наукові інститути. Також пожвавив педагогічну діяльність Український Вільний Університет і Український Католицький Університет в Римі. Українські наукові установи і історики, у великій мірі, активізуються в американських і канадських історичних і сльавістичних професійних товариствах, а УВУ поширює свої наукові контакти з університетами у Німеччині, Франції і Бельгії. Цей період також характеристичний частинною консолідацією наукової праці істориків в рамках Українського Історичного Товариства і доволі обмеженою співпрацею різних наукових установ і осередків. Заки перейдемо до короткого обговорення діяльності наукових установ, бажаємо застановитися над двома, часто уживаними, термінами: «вільна українська історична наука» і «еміграційна українська історіографія». Перше поняття «вільна» або «незалежна» наука вживається у протиставленню до української советської невільної історіографії, — він підкреслює свободу наукового дослідження українських істориків на Заході. Термін «еміграційна історична наука», на нашу думку, відноситься головню до першого періоду — повоєнного періоду історіографії і можливо до українських наукових установ і істориків, які працюють в Європі. У США і Канаді домінує концепція етнічного плуралізму на основі якої українські наукові установи стали заразом органічною частиною американського і канадського наукового життя, а історичні праці наших істориків писані в українській і англійській мові збагачують рівночасно українську та американську і канадську історичну літератури. У тому

контексті термін «еміграційна історична наука» не є точний і не віддзеркалює характеру української історичної науки в США і Канаді.

Зasadничо можна ствердити, що стан української історіографії на Заході не є задовільний. Це відноситься зокрема до допливу молодих наукових сил, координації і планування історично-наукової праці, нашої науково-видавничої «політики», а також діяльності деяких українознавчих інститутів при американських і канадських університетах. Існує кризовий стан у дослідженнях окремих періодів і проблем української історії (напр., українська антична і середньовічна історія, питання етногенези українського народу, проблеми історичної періодизації і термінології, тощо). Проте, рівночасно, треба підкреслити конкретні здобутки українських істориків і наукових установ. Появилися деякі цінні праці, дослідники беруть активну участь у наукових з'їздах міжнародних історичних установ, конгресах і з'їздах американських і канадських історичних і славістичних товариств. Також в університетах (Америка, Канада, Європа і Австралія) впроваджуються українознавчі предмети (історія, література, мова). Отже приходить говорити про позитиви і негативи української історичної науки.

Наукові установи

На Заході українське наукове життя є децентралізоване і розвивається у різних наукових осередках і установах. Українські історики можуть вільно вибирати різні теми і їх досліджувати, наукові установи мають можливість розвивати свою наукову діяльність. Отже ситуація зовсім інша від положення і стану наукових установ і істориків у советській Україні.

Я бажаю коротко обговорити діяльність центральних українських і неукраїнських наукових осередків, які мають безпосереднє відношення до історичних дослідів і сучасного стану української історичної науки. У короткій статті немає можливості повністю вичерпати дану тематику.

Постання *Українського Історичного Товариства* у 1965 році мало переломове значення для розвитку української національної історіографії. Товариство перебрало видання «Українського Історика» і розгорнуло поважну наукову діяльність. УІТ стало форумом співпраці представників різних поколінь українських істориків, дослідників допоміжних історичних наук і також згуртувало любителів української історії. Товариство бере участь в українському і неукраїнському науковому житті, улаштовує конференції, з'їзди та тісно співпрацює з Американською історичною асоціацією і іншими науковими установами.¹⁸ У 1975 році УІТ дало ініціативу до скликання першої укра-

¹⁸ Докладніші дані про діяльність У.І.Т. читач знайде в «Науковій хроніці» *Українського Історика*, а також у моїй статті «Десятиліття Українського Історичного Товариства», *Український Історик*, ч. 1—2, 1975. Для при-

їнської історичної конференції, яка відбулася 29—31 травня 1978 р. в Західноонтарійському університеті в Лондоні, при співпраці з Канадським інститутом українських студій і Українським науковим інститутом у Гарвардському університеті. Крім історичного журналу, УІТ започаткувало видання окремих видавничих серій, з яких згадаємо «Історичні монографії», «Історичні студії», «Мемуаристика», «Українські вчені», «Грушевськіяна» і другі. У роках 1976—1978 підготовано до друку перший атлас історії України, а також заплановано видання інших фундаментальних і необхідних праць з різних ділянок української історії. Проте науково-видавнича праця УІТ натрапляє на труднощі у зв'язку із мінімальними фондами і браком поважнішої матеріальної підтримки від можливих українських організацій в Америці і Канаді. Не зважаючи на ці невідрадні обставини, УІТ гідно репрезентує українську історичну науку на Заході і продовжує кращі традиції української національної історіографії.

У 1947 році в Німеччині відновило свою діяльність *Наукове Товариство ім. Шевченка*, найстарша українська наукова установа. Історики працюють в Історично-філософській і Історичній секціях Товариства. Найбільшою заслугою НТШ є видання *Енциклопедії Українознавства* (тематична і словникова частина і англomовне видання) за головною редакцією В. Кубійовича і З. Кузеля. Є це основна книга знання про Україну і ЕУ можна уважати найповажнішим досягненням українських вчених на Заході. Майже усі історичні гасла в енциклопедії були опрацьовані членами УІТ. Крім ЕУ, НТШ продовжує видавати *Записки НТШ* (нерегулярне серійне видання) і інші серії («Бібліотека українознавства», «Український архів», «Доповіді» та інші видання). НТШ провадить діяльність в Європі, США, Канаді і Австралії. Американське НТШ видає англomовний переклад *Історії України-Руси* М. Грушевського. Внутрішні конфлікти між різними відділами НТШ негативно відбилися на науковій праці товариства.¹⁹

Українська Вільна Академія Наук (УВАН) постала в 1945 році в Німеччині. Академія нав'язала свою діяльність до Української Академії Наук, założеної 1918 року в Києві, і українських наукових інститутів у Варшаві і Берліні. У зв'язку із виїздом членів УВАН за

гадки згадаємо, що Ініціативна Група УІТ складалася із слідуючих членів-основників Товариства (прізвища подаємо в поазбучному порядку): Марко Антонович, Богдан Винар, Любомир Винар, Ілля Витанович, Олександр Домбровський, Василь Дубровський, Михайло Ждан, Ігор Каменецький, Роман Климеич, Петро Курінний, Михайло Міллер, о. Гриней Назарко, Олександр Оглоблин, Ярослав Пастернак, Євген Онацький, Наталія Полонська-Василенко і Микола Чубатий.

¹⁹ Інформації про діяльність НТШ подані в праці В. Кубійовича, «Наукове Товариство ім. Шевченка у 1939—1952 рр», *Український Історик*, ч. 1—2, 1973; Василь Лев, *Сто років праці для науки і нації*. Нью-Йорк, 1972; Олександр Оглоблин, «Наукове Товариство ім. Шевченка в історії України», *Український Історик*, ч. 3—4, 1977.

океан, Академія перенесла свою працю до США (1950) і до Канади. УВАН у Америці і Канаді мають свої окремі статuti і до певної міри координують свою працю. Академія у США під проводом проф. Олександра Оглоблина, який також є головою УІТ, видає англomовні *Анали*, серійні *Наукові Збірники* (появляються неперіодично) і окремі видання. Історики працюють в різних історичних секціях УВАН і улаштовують окремі наукові конференції. У Канаді УВАН зосередило свою діяльність на дослідженні української спільноти в Канаді і видає окремі монографії і різні серійні видання. УІТ тісно співпрацює з УВАН в США і Канаді.²⁰

З інших наукових осередків згадаємо *Чин св. Василя Великого* в Римі, який розгорнув поважну науково-видавничу діяльність. Видання ЧСВВ появляються в трьох серіях: I. *Праці*, II. *Записки ЧСВВ*, III. *Документи римських архівів*. Без перебільшення можна ствердити, що цей римський науковий осередок є найбільш зааванзований у виданні джерел до історії України (до тепер вийшло 26 томів) і в дослідженні історії українських церков, а зокрема католицької церкви.²¹

Східно-Европейський інститут ім. Липинського у Філадельфії також започаткував видання джерел до історії України (до тепер вийшло 4 томи присвячені рокам 1914—1922) і також опублікував два томи з архіву В. Липинського (1973, 1976). Також планує видання творів Липинського.

Окрему роль у розвитку української історичної науки відіграють українські, американські та канадські університети, в яких впроваджено в програму навчання предмети з різних ділянок української історії.

Український Вільний Університет (УВУ) відновив свою діяльність під кінець 1945 року в Мюнхені і одержав акредитацію від німецького уряду. Із професорів-істориків УВУ треба згадати О. Оглоблина, Б. Крупницького, М. Андрусика, Д. Дорошенка, Н. Полонську-Василенко, Л. Винара, І. Витановича, Г. Штадтмюллера, Е. Фелькля, П. Феденка, А. Жуковського і інших. З професорів археологів Я. Пастернака, П. Курінного, М. Міллера і Л. Чикаленка. Університет видає *Наукові Записки*, *Наукові Збірники УВУ*, монографії і високошкільні підручники.²²

За ініціативою верховного архієпископа кард. Кир Йосифа у 1963 році в Римі основано *Український Католицький Університет*. УКУ

²⁰ Діяльність УВАН подана в «Хроніці» Аналів. Також гляди *Десятиліття Української Вільної Академії у США*, Нью-Йорк, 1961. *Ювілейне Видання*, Нью-Йорк, 1967. *Вісті УВАН*, ч. 1. 1970 (появилось лише перше число).

²¹ О. Ір. Назарко, «Український історичний осередок в Римі», *Український Історик*, ч. 4, 1964; А. Г. Великий, «До генези „другої серії” Записок ЧСВВ» *Записки ЧСВВ*, т. 9, ч. 1—4, 1974.

²² Короткий нарис діяльності УВУ в праці В. Янова, *Ukrainische Freie Universität*, München, 1976.

видає серію «Монумента Україне Гісторіка» і окремі монографії²³ та високошкільні підручники.

Завдяки існуванню українських університетів, студенти мали змогу студіювати під визначними українськими істориками і деякі з них стали поважними дослідниками (напр. П. Грицак, Б. Кентерджинський, Л. Соневицький і інші). Проте УВУ і УКУ мусить тепер доповнити їхній професорський склад новими науковими силами і рівночасно поширити програму навчання історії України.

З неукраїнських наукових установ, які мають безпосереднє відношення до історичних дослідів, треба згадати Гарвардський Український Науковий Інститут, Канадський Інститут Українських Студій при Альбертійському університеті, українознавчий осередок при Оттавському університеті і також інші університети в Канаді і США, в яких студенти мають змогу студіювати історію України. ГУРІ зачав видавати українознавчий журнал *Гарвард Юкреніян Стадіс* (1977 — появляється із запізненням) і рецензійний журнал *Рецензія* (1970 — появляється з поважним запізненням). Крім того, час до часу, появляються передруки наукових праць в українській мові і монографічні дослідження. На Гарвардському університеті діє катедра України ім. М. Грушевського, яку очолив Омелян Пріцак. На нашу думку, видавнича програма ГУРІ не є задовільна, якщо до уваги взяти значні фонди, які зложила українська громада на даний осередок.²⁴ Також важливо, щоб Інститут забезпечив українським молодшим історикам безперерйну наукову працю в різних ділянках української історії.

У 1976 році постав Канадський Інститут Українських Студій, який у доволі короткому часі, розгорнув наукову і видавничу діяльність. Інститут зачав видавати *Журнал вищих українознавчих студій* (1977) і запланував видання деяких історичних публікацій. За програму праці в історичному секторі Інституту відповідає Іван Л. Рудницький. Бракує відповідної перспективи часу для оцінки даної установи. Тут лише зазначимо, що немає потреби обмежувати круг співробітників журналу Інституту до канадських і американських студентів українського походження. Якщо дане видання має відіграти замітнішу роллю в українознавчих студіях, на нашу думку, побажано було б поширити

²³ Обширні дані про діяльність УКУ подані в *Український Католицький Університет ім. св. Климента Папи*. Рим, 1974.

²⁴ Біжучі інформації про діяльність ГУРІ подані в Бюлетені Інституту. Докладніші дані про напрями праці Гарвардського українознавчого осередку в публікаціях О. Пріцака, *Чому катедри українознавства в Гарварді?* Кембрідж, Масс. 1973 і в публікації Дм. Штогрини, *Світла і тіні українських студій у Гарварді*. Чикаго, 1973.

Для прикладу згадаємо, що до тепер ГУРІ не спромігся на видання високошкільного підручника історії України в англійській мові, як також не появилися інші необхідні видання для студентів (напр., нарис історії української культури).

тематику журналу і друкувати більше історичних матеріалів.²⁵ З інших наукових товариств треба згадати *Асоціацію для студій національностей*, яку очолює Ст. Горак. Дана установа видає *«Нешенеліті Пейперс»* (1973), журнал східно-європейських і советознавчих студій, і окремі монографічні видання. Асоціація співпрацює з різними українськими науковими установами.

У зв'язку із децентралізацією історичних дослідів у різних українських наукових установах виринає питання відносно організаційної схеми праці українських істориків. Ідеться про послаблення і розпорощення праці українських істориків або про її скріплення. Ми не можемо відповісти на питання доцільності централізації або децентралізації українських історичних дослідів на Заході одним апіорним ствердженням. Кожна наукова установа має свою традицію, план праці і тому ми не заступаємо думку про ліквідацію або злиття українських наукових установ в один головний осередок українознавчих дослідів. Питання можна ставити про координацію і співпрацю між окремими українськими науковими установами. Неукраїнські інститути при американських університетах мають свою власну програму і план праці. Вони є залежні від університетської адміністрації і тому взагалі вони не входять в рахубу, якщо ідеться про українські наукові установи. На нашу думку головним координаційним осередком праці українських істориків є Українське Історичне Товариство, до якого належать члени УВАН і НТШ. Якщо ідеться про координацію праці поодиноких українських наукових установ — тоді приходить ідея створення надрядного тіла — *Української Наукової Ради*, яка складалася б з відпоручників УВАН, НТШ, УІТ і інших установ і мала б за основне завдання координувати наукову працю, як також бути лучником між науковими установами і українським громадянством. Для прикладу насувається паралеля Американської Ради Наукових Товариств, яка має подібні завдання. Без відповідної співпраці і координації наукової праці українських наукових товариств, ми не бачимо можливості накреслення відповідного плану праці для дальшого розвитку українознавчих, а зокрема історичних дослідів на Заході.

«Український Історик» і його завдання

Гене́за і розвиток «Українського Історика» безпосередньо пов'язані із кризовим станом української історичної науки в Україні і на Заході у 1960-х роках і з оснуванням Українського Історичного Товариства. У першій редакційній статті «Українського Історика», завдання журналу з'ясовано так:

«Основна мета нашого видання — зазнайти ширші круги нашого громадянства з історичними дослідями українських і чужинців»

²⁵ Інформації про діяльність КІУС подаються в Бюлетені Інституту. Науково-видавнича діяльність Інституту є фінансована канадським урядом.

ких науковців, присвячених в першу чергу історії України і Східної Європи. Будемо старатися всебічно наświetлювати історичну проблематику, наукову діяльність українських і чужинецьких інституцій, інформувати про працю українських дослідників, подавати огляди нових видань і взагалі провадити поточну історичну бібліографію... Бажаємо, щоб наш журнал став правдивим дзеркалом здобутків нашої історичної науки» (УІ, ч. 1, 1963).

Тут пригадаємо, що УІ в першому році свого існування появлявся у формі бюлетеню Історичної Комісії «Зарево» і тому наголос ставлено на інформаційні матеріали у зв'язку із станом української історичної науки. У 1965 році остаточно оформлено Українське Історичне Товариство і тоді УІ став офіційним органом Товариства і поширив свою тематику. Тоді перенесено друк журналу до друкарні «Логос» в Мюнхені, змінено оформлення УІ і збільшено його об'єм. «Український Історик» зачав новий етап свого розвитку і засадничо відзеркалював завдання УІТ. Для кращого зрозуміння ролі УІ, як журналу ново-повсталого Товариства, подаємо уривки з офіційного комунікату УІТ (березень 1965), в якому читаємо наступне:

Українське Історичне Товариство ставить перед собою такі завдання:

1. Об'єднувати істориків, дослідників історичних наук, а також активних прихильників української історичної науки.
2. Пильнувати і боронити інтереси вільної української науки та її кращі традиції.
3. Нотувати й виправляти фальшиві і тенденційні інтерпретації історії України в історичних працях СРСР і у вільному світі.
4. Видавати історичний журнал «Український Історик» і допомагати у виданні історичних праць з історії України і Східної Європи.
5. Сприяти виявленню, реєструванню й вивченню джерельних матеріалів до історії України в закордонних архівах і бібліотеках.
6. Співпрацювати з українськими науковими установами у вільному світі й налагоджувати зв'язки з чужинецькими науковими установами.

Отже одним із головних завдань «Українського Історика» було об'єднати біля журналу істориків — представників різних історіографічних напрямків, які могли б друкувати у журналі свої праці з різних періодів і ділянок української історії і допоміжних історичних наук. Це завдання не було легке — але у відносно короткому часі його зреалізовано і УІ став творчою лабораторією усіх генерацій українських істориків.

«Український Історик» має свою специфічну структуру і тематичний профіль. Основний відділ журналу виповнюють історичні статті присвячені різним періодам української історії. Також ми впровадили окремі відділи, присвячені історіографії, біографії, мемуаристиці, до-

поміжним історичним наукам, історії української еміграції, архівним матеріалам, некрологам, рецензіям і науковій хроніці. На окрему згадку заслуговує відділ «Грушевськіяна», який присвячений вивченню життя і творчості нашого найвидатнішого історика. Ми уважаємо, що до тепер творчість М. Грушевського не є задовільно досліджена, а дуже часто тенденційно насвітлена не лише советськими і чужинецькими істориками, але також деякими українськими дослідниками на Заході. Лише систематичне вивчення його життя і діяльності спричиниться до повнішого насвітлення творчості і життя батька модерної української історіографії. Також у біжучому числі ми впровадили новий відділ історичної методології — ця ділянка майже зовсім занедбана українськими істориками. Статті в журналі є наукового і науково-популярного характеру. Крім українських дослідників, в УІ час до часу друкують свої праці неукраїнські історики. Статті друкуються в українській і англійській мовах. На маргінесі треба згадати, що деякі члени УІТ дораджують друкувати матеріали лише в англійській мові для популяризації УІ між неукраїнськими науковими кругами. Ці пропозиції ми не прийняли. У першу чергу українська мова повинна зайняти належне місце серед світових мов і це відноситься зокрема до наукових праць, друкованих в українській мові, а також до вживання української мови на міжнародних наукових конференціях. Не можна зводити ролі української мови до рівня провінційної мови, так, як це роблять в СРСР. Рівночасно ми мусимо розвивати українську історичну термінологію — не зроблять це українські історики на Заході — тоді ця важлива ділянка буде зовсім занедбана. І вкінці треба пригадати, що матеріали з УІ реєструються в поважних історичних і славістичних бібліографіях. Отже, часами, видавці неукраїнських публікацій краще розуміють вагу української мови, як деякі українські наукові діячі... Ми бажали б, щоб молоді історики, які здобули докторську гідність на американських і канадських університетах, крім англословних статей, також друкували свої праці в українській мові. Це значно скріпить їхнє знання української наукової термінології. Аргумент про непопулярність наукових праць в українській мові серед неукраїнських істориків не є поважний, якщо ідеться про науковий аргумент. Вже давно пора нашим деяким історикам позбутися мовного комплексу меншевартості.

Тематика УІ є різноманітна. Як ми згадували раніше, були старання охопити усі періоди української історії, як також окремі питання української історіографії. Тут коротко згадаємо деякі специфічні теми. У першу чергу треба ствердити, що українські історики згуртовані в УІТ прийняли наукову схему Грушевського, яка сьогодні являється схемою української національної історіографії і творить, як свого часу згадував М. Чубатий, наукову систему минулого України. Це не значить, що українські історики прийняли цю схему, як якусь закостенілу догму. Навпаки, вони її критично перевірили, обговорили і доповнили. Хоч би згадані праці О. Оглоблина, Я. Пастернака, О. Домбровського і Л. Винара, які друкувалися на згадану тему в «Укра-

їнському Історика».²⁶ Також критично обговорено на сторінках журналу погляди О. Прицака про походження Руси у зв'язку з етногенезом українського народу²⁷ і інші важливі історіографічні питання. Окрему увагу присвячено ранній історії і українському середньовіччю (праці М. Чубатого, М. Ждана, О. Домбровського, Б. Винара, М. Андрусяка, о. І. Назарка, О. Прицака, М. Антоновича і інших дослідників). Дослідженню козацької доби присвятили свою увагу О. Оглоблин, Л. Винар, О. Баран, Т. Мацьків, В. Дубровський, Ю. Гаєцький, Т. Гунчак і другі. З дослідів 19 і 20 століття на сторінках УІ появились праці Н. Полонської-Василенко, О. Оглоблина, М. Антоновича, Л. Шанковського, В. Міяковського, І. Л. Рудницького, В. Кисілевського, І. Каменецького, Ст. Горака, Я. Білінського, Л. Винара, І. Витановича, Д. Дуна, В. Маркуся, В. Кубійовича і цілого ряду інших дослідників. На цьому місці немає змоги перелічити усіх співробітників журналу. Також окрему увагу присвячено советській і західній історіографії і різним тенденційним наświetленням українського історичного процесу.

Протягом п'ятнадцятих років (1963—1977 включно) у нашому журналі видруковано 291 праць і 341 рецензії на 4066 друкованих сторінках. В журналі співпрацювало 96 дослідників. Ці статистичні дані відзеркалюють, до певної міри, наші успіхи і невдачі. Не улягає сумніву, що протягом даних років «Український Історик» став репрезентативним виданням української історичної науки і поширив автентичну журналу. Проте, треба також ствердити, що головню через незадовільну фінансову базу, ми не змогли збільшити об'єм УІ, як також наш журнал появляється із запізненням.

Сьогодні, з перспективи 15-річчя, бажаю з вдячністю відзначити перших будівничих і членів Редакційної Колегії УІ, а саме: *Олександра Оглоблина, Марка Антоновича, бл. п. Наталію Полонську-Василенко, бл. п. Ярослава Пастернака, бл. п. Василя Дубровського, бл. п. Михайла Ждана, Олександра Домбровського, Богдана Винара, Ігора Каменецького і Р. Климкевича*. Зокрема я вдячний за допомогу і співпрацю Марка Антоновича, який не лише є одним із найближчих співробітників УІ, але також є мовним редактором нашого журналу. Завдяки їхній праці — перший український історичний журнал став дійсністю. Згодом до Редакційної Колегії кооптовано *Олександра Барана, Теодора Мацькова, Тараса Гунчака, Юрія Бойка, Олега Геруса, Теодо-*

²⁶ Олександр Оглоблин, «Проблема схеми історії України 19—20 століття», УІ, ч. 1—2, 1971; Я. Пастернак, «Важливі проблеми етногенези українського народу в світлі археологічних досліджень», УІ, ч. 4, 1970; О. Домбровський, «До питання періодизації й термінології ранньої історії України», УІ, ч. 3—4, 1975; Л. Винар, «Проблема періодизації козацької доби», УІ, ч. 1, 1963.

²⁷ М. Антонович, «З приводу статті О. Прицака про походження Руси», УІ, ч. 3—4, 1975; О. Домбровський, «Замітки до праці О. Прицака про походження Руси», УІ, ч. 3—4, 1977. Цікаво згадати, що погляди українських істориків на згадану працю О. Прицака сходяться засадничо із критикою даної праці Д. Вілсоном в *Славонік анд Іст Юропін Ревю*, т. 5, ч. 1. 1978.

ра Цюцюру і Василя Омельченка — всі вони, у міру спроможностей, допомагають розвиткові «Українського Історика». Якщо ідеться про адміністративні справи і технічне оформлення УІ, з вдячністю згадуємо сталу допомогу Ф. Кордуби, директора друкарні «Логос» в Мюнхені. Також допомога представників УІ, меценатів журналу, членів УІТ і передплатників УІ є надзвичайно важлива. Без їхнього вироблення ваги і завдання УІ, як самотнього українського історичного журналу, ми не могли б вдержати і розбудувати УІ. Від їхньої моральної і матеріальної допомоги, у великій мірі, залежить дальший розвиток «Українського Історика».

Тепер хочемо зупинитися коротко над нашими плянами і побажаннями відносно дальшого росту «Українського Історика» Якщо ідеться про тематичний профіль журналу — ми не можемо звужувати його тематику до стисло історичних тем. Сьогодні історичні дослідження забуваються із науковими дослідженнями в інших суспільних науках (соціологія, антропологія, етнографія і інші). Відтворення історичного процесу не обмежується лише політичною або економічною історією. Наукова база історичного дослідження є набагато ширша. Тому на сторінках УІ радо помістимо праці з інших суспільних наук, які мають безпосереднє відношення до висвітлення історії українського народу. Також плянуємо, час до часу, містити праці українських і неукраїнських істориків, які відносяться до світової історії. Український історичний процес не можна розглядати ізольовано від загального історичного процесу, від світової історії. Ми бажаємо впровадити декілька нових відділів у нашому журналі і поширити тематично деякі вже існуючі відділи. У зв'язку з даним пляном згадаємо впровадження відділу поточної або біжучої історії України, в якому історики, політологи, соціологи, економісти і представники інших суспільних наук мали б змогу аналізувати сучасні процеси в Україні. Окремий відділ плянуємо присвятити питанням періодизації і термінології Східньо-Європейської історії. На окрему увагу заслуговують відділи мемуаристики, «з архівних матеріалів», рецензій і біжучої бібліографії. У міру можливого, — плянуємо їх поширити. Отже, як бачимо, перед Редакційною Колегією і співробітниками УІ є нові завдання, які вимагають поважного вкладу праці. У зв'язку із нашими завданнями вирінає питання нових співробітників УІ, зокрема представників молодого покоління українських істориків, вихованого в американських, канадських і європейських університетах. На них покладаємо велику надію, як на переємників тисячелітньої спадщини української історіографії.

Недавно плянували друкувати статті в «Українському Історичному Журналі» російською мовою. До нас дійшли вістки, що наразі ця пропозиція відпала, головню через появу «Українського Історика» в українській мові. Ми не збираємося порівнювати УІЖ з УІ відносно їхнього змісту і ролі в розвитку історіографії, тут лиш можемо ствердити, що наш журнал має певний вплив у советській Україні. Доволі часто на сторінках українських советських видань знаходимо напади і лайку

на «Українського Історика», який на думку советських істориків, є «єдиний, так би мовити, фаховий орган української буржуазно-націоналістичної історіографії, в якому її представники намагаються прикрити науковоподібною фразеологією і формою викладу свої фальсифікації минулого і сучасного українського народу».²⁸ Також закидають, що УІ появляється за гроші американської розвідки і автори УІ «нападають на вікову дружбу російського і українського народів, що мов колька в боці, не дає їм дихати...».²⁹ Ми не дивуємося різним барвним епітетам советських борзописців, які пишуть на замовлення і не привикли до нормального обміну думок. В «Українському Історик» даліше будемо викривати фальшиві концепції советської історіографії. Ми також вповні розуміємо трагічну ситуацію правдивих українських істориків, а не партійних апаратчиків, які пишуть на замовлення партії і є невідільниками советської системи. Проте ми не оправдуємо їхньої невідільничої настанови і співучасті в розгромі української історичної науки. Українське громадянство розуміє вагу «Українського Історика». Роман Рахманний порівняв УІ із «запорозьким табором, що зімкненими возами та зброєю української наукової думки ставить опір тому наступові московських піскомішалок... Ось вже 15 років — без ніяких державних чи суспільних дотацій — група ентузіастів української історичної правди веде той бій з українських позицій. Саме не бувши пов'язаним з жадною американською чи канадською університетською установою «Український Історик» може на ділі зберегти незалежність українського дослідження і висновків».³⁰ Тут лиш можна додати, що УІ не обмежується до критики і викриття фальсифікацій і лже-концепцій советських істориків. Не менш важливою є критика концепцій і гіпотез західних істориків, які часто у своїх працях про Україну пишуть не менші нісенітниці за советських дослідників і не узгадують самостійности українського історичного процесу.

Протягом 15-ти років ми робили все, що в наших силах, щоб «Український Історик» став репрезентативним органом української історіографії. Ми мали успіхи і невдачі — але журнал української національної історіографії існує. Поява «Українського Історика» — це в першу міру виказка зрілості української історичної науки на Заході.

Перспективи дальшого розвитку української історичної науки

Перед українськими істориками на Заході стоять відповідальні завдання. Справа дальшого росту або занепаду української національної історіографії стоїть у функціональному зв'язку із координа-

²⁸ М. Котляр, *Історичне минуле українського народу і зарубіжні фальсифікатори*. Київ, 1974, стор. 5.

²⁹ Федір Маланчук, «Гниле коріння», *Жовтень*, ч. 4, 1978, стор. 92—93.

³⁰ Роман Рахманний, «Пріоритет Українського Історика», *Свобода*, 20. V. 1978.

цією праці окремих наукових осередків, тісною співпрацею українських істориків, а головню із виготовленням конкретного пляну діяльності і наголошенням пріоритетів у історичній науково-видавничій і науково-організаційних ділянках. УІТ виготовило провізоричний плян праці істориків, про який згадаємо дальше.

У зв'язку із розгромом української історичної науки в Україні, де за вдалим висловом Віталія Калиниченка, «відроджено культурно-ідеологічний сталінізм» і «тисячелітня культура і духові надбання українського народу паплюжаться фальшивою російською доктриною»³¹ — українські історики мусять працювати подвійно — за себе і за своїх поневолених колег в советській Україні. Також ситуація на Заході не є сприятлива для розвитку української національної історіографії. Американські і європейські історики у своїх працях прийняли, назагал, тенденційну російську дореволюційну схему російської історії з її фальшивою історичною термінологією і дескрімінацією українського історичного процесу. У багатьох західних історичних дослідженнях, українську історію трактується, як дочіпку до російської історії.³² Лише під кінець 1960-их і в 1970-их роках українські історики зробили певні поступи у даних питаннях і справу періодизації і термінології доривочно обговорюється на сторінках наукових журналів.

Не улягає сумніву, що активна участь українських науковців в організації історичних з'їздів і конференцій в Канаді, США і інших країнах, як також впровадження українознавчих предметів у програму університетського навчання — значно піднесли престиж і спопуляризували українознавчу наукову тематику. Українські наукові установи повинні тісно співпрацювати з американськими, канадськими і європейськими науковими центрами і організаціями. Жадна ізоляція

³¹ «Заява В. Калиниченка про зречення радянського громадянства», *Сучасність*, ч. 6, 1978, стор. 99—100.

³² У зв'язку із русифікацією української історії американськими дослідниками варто згадати про вплив російської еміграційної історіографії на американську історичну науку. Між двома світовими війнами, за обрахунком Ю. Вернадського, до США прибуло 17 російських істориків, які обсадили історичні катедри на майже усіх визначних американських університетах (М. Флоринський — Колумбійський у-т, М. Карпович — Гарвардський у-т, Н. Рязановський — Каліфорнійський у-т, А. Мазур — Станфордський у-т, Ю. Вернадський — Єльський у-т і т. д.). Вони сконцентрувалися на опрацювання багатьох підручників історії Росії в англійській мові і на них виховали декілька поколінь американських істориків. І так російська схема історії Східної Європи стала схемою американської історіографії. Тут маємо клясичний приклад домінуючого впливу російської еміграційної історіографії на американську історичну науку. Ми бачимо, що російські історики не обмежували своєї педагогічної і наукової праці до одного або двох визначних університетів. Вони також концентрувалися на виховання американських, а не російських студентів і через те мали більший вплив на американську історіографію. Їхні американські студенти — тепер університетські професори — продовжують працю своїх академічних менторів. Ми могли б з даного прикладу багато навчитися.

себе не оправдує, якщо ідеться про наукову співпрацю з неукраїнськими професійними і науковими установами. У тому відношенні позитивну роль можуть відіграти українські осередки при американських і канадських університетах (ГУРІ і КІУС) і допомогти в праці УВАН і НТШ. Дивно, однак, що підчас організації конференції українських істориків у Лондоні (Онтаріо) — представники вищезгаданих двох осередків відкинули пропозицію УІТ в справі участі УВАН і НТШ у даній імпрезі. Прикро про це писати — але ці факти, до певної міри, характеризують сучасний стан співпраці між поодинокими науковими осередками і вказують на наші недомагання. Були тенденції деяких дослідників, пов'язаних з американськими і канадськими університетами, підкопати і обнизити діяльність і видання українських наукових установ. Рівночасно були твердження, що українці на Заході не мають належно кваліфікованих істориків, мовознавців, літературознавців і т. д. Ми розуміємо об'єктивну критику, в якій треба дати справедливую оцінку діяльності окремих наукових осередків. Але не розуміємо тенденційних очорнень деяких людей, які стараються, без належних даних, утруднювати працю. Це явище є негативне і незрозуміле в академічному житті. УІТ увесь час зміряє до консолідації і уздоровлення українського наукового життя на Заході, але ці заходи, часто, натрапляють на перешкоди. Треба сподіватися, що в майбутньому будемо мати кращі висліди і українські наукові осередки, українознавчі університетські центри і дослідники знайдуть спільну мову і зможуть конструктивно співпрацювати.

Коли говоримо про теперішній стан і перспективи розвитку української історичної науки на Заході, треба коротко згадати про науково-активних українських істориків і проблему наукового доросту. Ми не маємо змоги подати відповідні статистичні дані про їхній вік, освіту і наукові зацікавлення, як також їхній вклад в історичну літературу. Це зробимо іншим разом. Тут лиш зазначимо, що тепер діють представники трьох історичних генерацій — історики, які одержали свою освіту в Україні і там зачали свою наукову діяльність; дослідники, які народилися в Україні і студіювали в європейських або американських університетах, і вкінці, історики українського походження, які народилися в Америці або Канаді і студіювали в країнах їхнього народження. На еміграції, по другій світовій війні, зустрінулися різні покоління істориків. Ця зустріч істориків з Галичини, Великої України і українських еміграційних наукових центрів (зокрема з Праги, Берліну і Варшави), взаємне пізнання і співпраця, позитивно вплинули на поживлення історичних дослідів. Проте в 1950—60—70-их роках смерть вирвала з наших рядів багатьох визначних істориків. Свого часу Борис Крупицький писав, «що ми старі історики, дуже боїмося, що не буде кому нас заступити». Його побоювання частинно були слушними. Без допливу нових молодих наукових сил — дальший розвиток української історіографії є майже неможливий. Цей доплив молодих істориків є незадовільний, а якщо ідеться про наймолодшу генерацію істориків (до 28 року життя), то вона майже не існує. Отже маємо

кризову ситуацію, яка вимагає швидкої і позитивної розв'язки. Тут хочемо підкреслити заслуги нашого найвидатнішого історика Олександра Оглоблина, голови УІТ і президента УВАН, який виховав декілька поколінь українських істориків у Київському університеті, УВУ і Гарвардському університеті. Завдяки науково-організаційній праці О. Оглоблина, Д. Дорошенка, Я. Пастернака, Б. Крупицького, Н. Полонської-Василенко, М. Чубатого і інших видатних істориків старшої і середньої генерації — українська історична наука стала на міцний ґрунт і при співпраці представників різних поколінь українських істориків може далі розвиватися поза межами України. Важливо, щоб історики старшої, середньої і молодшої генерації³³ спільно застановилися над завданнями української історіографії і накреслили відповідний план наукової діяльності. До уваги слід брати індивідуальну і колективну працю дослідників, питання виховання наукового доросту, проблему нормалізації співжиття українських наукових установ, справу співпраці з неукраїнськими науковими установами і вкінці визначення певних пріоритетів відносно історичних публікацій та опрацювання певної історичної тематики. Ідеться про творчий діалог між українськими істориками. Без спільного плану дії і наукової праці, без критичної обміни поглядів про завдання українських істориків — тяжко сподіватися відродження української історичної науки і продовження її кращих традицій поза межами України. В «Українському Історичному» радо відступимо місце на переведення цієї потрібної дискусії.

Головна увага українських істориків є звернена на дослідження Козацько-гетьманської доби, зокрема початків козаччини, Хмельнич-

³³ З представників старшої і середньої генерації дослідників згадаємо М. Андрусяка, М. Антоновича, О. Барана, П. Біланюка, о. М. Ваврика, В. Винара, Л. Винара, о. А. Великого, С. Горака, Т. Гунчака, В. Галича, О. Домбровського, В. Дмитришина, А. Жуковського, І. Жеґуца, Т. Кордиш-Головко, Ф. Корчмарика, Г. Лужницького, Ю. Лавриненка, В. Ленчика, В. Мацяка, Т. Мацькова, Л. Окіншевича, о. М. Соловія, Я. Пеленського, М. Палія, О. Прицака, О. Підгайного, М. Марунчака, В. Омельченка, І. Л. Рудницького, І. Решетаря, П. Стерча, В. Стойка, о. А. Пекаря, С. Наріжного, о. І. Нагаєвського, Л. Шанковського, Р. Шпорлюка, І. Шевченка і других. До цієї генерації також треба включити дослідників політичних наук В. Боцюркова, Ю. Бориса, Я. Білінського, В. Левицького, І. —амецького, В. Маркуся, О. Федішина, Б. Цюцюру, П. Потічного і других.

З молодшої генерації істориків згадаємо О. Геруса, Л. Гайду, І. Хімку, Р. Сербина, О. Сидоренка, О. Субтельного, З. Когута, І. Сольчаника, М. Хом'як-Богачевську, Ю. Гаєцького, О. Лужницького і Ф. Сисина. Цей список не є повний і він не відзеркалює наукового вкладу вчених дослідників. Більшість з них (близько 92%) належать до УІТ. Ми тут також не включили мемуаристів, біографів і інших дослідників, які час до часу збагачують історичну літературу.

Треба згадати, що УІТ розсилає відповідні запитники про наукову працю українських істориків. На основі даного запитника готується відповідна бібліографія історичних праць дослідників.

чини і Мазепинської доби, як також аналізи і наświetлення українського історичного процесу в 19-ім і 20-ім століттях. Натомість кризовий стан існує в дослідженнях ранньої історії і українського середньовіччя. Молодшого доросту української медієвістики немає. Таким чином, писав, М. Ждан, ми не тільки не можемо дати відсічі радянським фальсифікаторам нашого середньовіччя, але не можемо навіть спростувати поглядів американських істориків, які під впливом старорежимних російських професорів типу Флоровського, Карповича, Вернадського та ін. дивляться на Східню Європу крізь російську призму. Отже знову ж виринає питання наукового доросту і вироблення молодих дослідників ранньої і середньовічної історії України. Із старшого покоління істориків даною проблематикою займається Ол. Домбровський, М. Антонович і Ом. Прицак.

Як раніше, ми згадували, УІТ виготовувало певний план науково-видавничої діяльності, з яким бажаємо поділитися з нашими колегами і читачами журналу. Українська історична довідкова література являється одною із найбільш занедбаних ділянок. Відсутність систематичної реєстрації історичних праць (біжуча і ретроспективна історична бібліографія), брак історичних атласів і словників, хронологічних довідників та історіографічних видань — спричинює поважну прогалину в документації наукової праці істориків. Також не подбано про виготовлення збірного каталогу українських книжкових фондів у канадських і американських бібліотеках. Це саме відноситься до опису архівних матеріалів з українською історичною тематикою, які є порозкидані по різних архівах у Туреччині, Франції, Англії, Німеччині, Австрії, Італії, Америці та інших країнах. УІТ вже підготувало до видання перший атлас української історії (автори І. Тесля, Е. Тютко; редактор Л. Винар) — але через брак відповідних фондів, це фундаментальне видання наразі не появилось. Також опрацьовується обширна ретроспективна бібліографія української історії в англійській мові і є надія, що це видання у короткому часі буде готове до друку. Інші історичні довідники можна опрацювати спільними силами істориків, бібліографів і архівістів. Треба лиш виготовити докладний план і запевнити співпрацю наукових установ, бібліотек і архівів.

Справа видання академічних підручників історії України не є задовільно розв'язана. Деякі установи і видавництва перевидали історичні нариси М. Грушевського, Д. Дорошенка, О. Терлецького, Мих. Антоновича, І. Крип'якевича і других істориків. Нашим найповажнішим успіхом було перевидання фундаментальної *Історії України-Руси* (Книгоспілка, 1954—1958), 10 тт.). Також появились популярні нариси історії України о. І. Нагаєвського, *Історія України* Н. Полонської-Василенко і О. Геруса англomовне доповнення історії України Дм. Дорошенка. Проте до тепер ми не маємо бодай одного високошкільного підручника історії України в англійській мові призначеного для студентів в американських і канадських університетах. Ми надіялися, що це видання підготує українознавчий осередок при Гарвардському

університеті. Проте до сьогоднішнього дня цей проект не зреалізований. Не маємо також загального нарису історії української культури в англійській мові. УІТ, УВАН і НТШ спільними силами могли б такий нарис виготувати. Вищезгадані підручники є потрібні для українських і неукраїнських студентів, які студіюють українознавчі предмети в університетах з англійською мовою навчання. Цих справ не можна занедбувати і відкладати.

Одним із важливих завдань українських істориків є узгодження чужомовної історичної термінології (зокрема англійської, німецької і французької), яка відноситься до різних періодів української історії. Історична термінологія є невід'ємною частиною історичної схеми української історії. Як відомо, західні історики часто перекладають назву Русь як *Russia*, *Russland* або *Russie*. Усталений термін «Україна-Русь» або «Русь-Україна» не є уживаний, навіть, у виданнях ГУРІ. Доки справа історичної термінології не буде критично обговорена українськими і неукраїнськими істориками і мовознавцями — доти деякі періоди української історії будуть утотоженні з російською історією. Видання окремого збірника статей, присвяченого історичній термінології Східної Європи є дуже на часі.

Нові монографічні дослідження, присвячені українській ранній історії, середньовіччю, Козацько-Гетьманській державі, Україні в XIX і XX століттях заповнили б поважну прогалину в історичній літературі. Це могли б бути індивідуальні або колективні праці істориків і дослідників допоміжних історичних наук. Ідеться про центральні теми в українській історіографії.

На окрему увагу заслуговують історіографічні студії. Ми не маємо поважніших монографій, присвячених М. Грушевському, І. Крип'якевичу, Я. Пастернакові, В. Липинському, С. Томашівському і цілому рядові інших видатних істориків. УІТ запланувало видання біо-бібліографічного словника українських істориків і це видання, до певної міри, стане основою для опрацювання окремих історіографічних монографій.

Дослідження історичного розвитку українських спільнот в США і інших країнах Заходу є також занедбане. Лише УВАН у Канаді видав цілий ряд праць, присвячених історії українців у Канаді. Подібні праці могли б з'явитися про українців в європейських країнах, Південній Америці, США і т. д.

Не менш важливим є видання джерел до історії України. Це пов'язане із систематичною працею в європейських і американських архівах, реєстрації і опису окремих документів і вкінці їхнього видання із відповідними коментарями. Римський осередок і Інститут ім. Липинського започаткував видання джерел до історії України. З членів УІТ, Т. Гунчак і О. Баран підготовляють окремі видання архівних матеріалів до історії козаччини і української революції в 1917—20 рр. Видання архівних документів значно поширює джерельну базу історичних дослідів.

Ми лиш, для прикладу, навели декілька важливих наукових проєктів, які можна зреалізувати при гармонійній співпраці наших істориків і окремих наукових установ. Тут хочемо лише підкреслити, що український історичний процес тісно зазублюється із загальним історичним розвитком людства і тому основні явища в українській історії не можна насвітлювати ізольовано від загального історичного розвитку європейських народів.

Ідеться про історичні основи європеїзму України.

Тепер виникає мовне питання — якою мовою мають друкувати свої праці українські історики? Наша відповідь виразна: українською, англійською і іншими світовими мовами. Друкування історичних праць українською мовою не лише збагачує українську історичну літературу — але zarazом виводить українську мову на міжнародний форум. Також немає жадної причини, щоб історики не друкували своїх праць англійською мовою і зробили їх більш доступними для ширшого круга учених, які не володіють слов'янськими мовами. Друковані історичні праці на належному науковому рівні є найкращою запорукою успіхів української історіографії на Заході. Ми віримо в тривалі осяги наукової праці українських істориків, які розуміють завдання української національної історіографії.

~~~~~

Чи Ви вже стали фундатором «Українського Історика»? Просимо скласти пожертви на Видавничий Фонд УІТ. Дальша розбудова історичного журналу і поява фундаментальних праць з різних ділянок української історії великою мірою залежить від Вашої допомоги.

**СТАВАЙТЕ БУДІВНИЧИМИ УКРАЇНСЬКОЇ  
ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ!**

~~~~~